

fi Mısr, Kahire 1971; J. S. Zyliowicz, *Education and Modernization in the Middle East*, Ithaca 1973; W. Köhler, "Erziehung, Bildung, Wissenschaft", *Aegypten* (ed. H. Schamp), Tübingen 1977, s. 538-547; G. D. M. Hyde, *Education in Modern Egypt: Ideals and Realities*, London 1978; B. Hansen – S. Radwān, *Employment Opportunities and Equity in Egypt*, Geneva 1982; J. Cohran, *Education in Egypt*, London 1986; M. Kemāl es-Seyyid Muhammed, *el-Ezher: Câmî'an ve câmî'aten ev Mısr fi elf 'âm*, Kahire 1986; L. R. Murphy, *The American University in Cairo: 1919-1987*, Cairo 1987; D. M. Reid, *Cairo University and the Making of Modern Egypt*, Cambridge 1990; Hilal Görgün, "Mısır (Eğitim ve Öğretim)", *DİA*, XXIX, 580-582, 583-584; Guide to Higher Education in Egypt, 2007 (http://www.mohecas.edu.eg/English/Main_menu/Publications/English.pdf). Unesco Institute for Statistics, Data Centre, January 2008 (<http://stats.uis.unesco.org/unesco/ReportFolders/ReportFolders.aspx>).

HİLAL GÖRGÜN

Suriye ve Ürdün. Tanzimat döneminden önce Suriye'de eğitim Kur'an'ın öğretildiği küttâblar ve Arapça, Kur'an, fıkıh, hadis gibi İslâmî ilimlerin öğretildiği medreselerle sınırlıydı. Mehmed Ali Paşa, Suriye'de idareyi ele geçirdiğinde üç askerî okul açtı, ancak 1840'ta Mısırlılar Suriye'den çekilince bu okullar da kapandı. Mehmed Ali Paşa döneminde Suriye, Lübnan ve Filistin'de pek çok yabancı okul kuruldu. İslâmî eğitimin yanında bölgede yaşayan hıristiyanların eskiden beri devam eden özel okulları vardı. Bunlar bilhassa İtalya ve Fransa tarafından desteklenmekteydi. 1823'te Amerikalı Protestanlar, 1834'te Katolik Fransız misyonerleri bölgede okullar kurmaya başladılar; İngilizler, Almanlar ve diğer Avrupa devletleri onları takip etti. Ardından hem yabancı okullara tepki olarak hem de devlet okullarındaki eğitimin yetersizliği sebebiyle 1870'lerden itibaren müslümanlar kendi özel okullarını açtılar.

Tanzimat döneminde devlet okullarında kızların eğitimiyle ilgili bazı teşebbüsler olmakla birlikte esasta özel okullar kızların eğitiminde önemli rol oynadı.

1860'lı yıllardan başlayarak İstanbul'da açılan yüksek eğitim kurumlarına ve mühendis mekteplerine öğrenci yetiştirmek amacıyla modern anlamda devlet okulları kuruldu. Bu teşebbüs, 1867'de eğitimin aşamalarını belirleyen Osmanlı Maarif Kanunu ve 1871'de vilâyetlerdeki eğitimle ilgili olarak çıkarılan Vilâyet Kanunu ile hızlandı. Dimaşk, Halep ve Beyrut gibi önemli şehirlerde maarif müdürlükleri kuruldu. Yeni okulların büyük kısmı temel eğitimle alâkalıydı. Eski küttâbların müfredatı değişmekle birlikte ibtidâiye ve rüşdiyelerdeki hocalar görevlerinde kaldı. 1908'den itibaren bu okulların sayısı arttı; 1898'de 147 olan Suriye'deki devlet okulları 1915'te 450'ye çıktı. Bununla birlikte bütün Arap vilâyetlerindeki okulların sadece on ikisi idâdî ve sultânî seviyesinde idi. Bölgedeki öğrenciler, 1903 yılında Şam'da Tıp Mektebi açılıncaya kadar yüksek öğrenimlerine İstanbul'da devam ettiler. Tıp Mektebi'nin ardından 1903'te askerî okul, 1912'de Beyrut'ta bir hukuk fakültesiyle I. Dünya Savaşı esnasında Kudüs'te ilâhiyat eğitimi veren Sâlihiyye Külliyesi açıldı. Öte yandan devletin özel okullarda sıkı bir kontrol kurma teşebbüsü sonuçsuz kaldı.

Yeni açılan okullarda öğretim dilinin Türkçe olması Arap vilâyetlerinde bazı protestolara sebep oldu ve öğretim dilinin Arapça'ya çevrilmesi istendi. 1913'te Şam'da yapılan gösterilerin ardından Osmanlı hükümeti, Arap milliyetçilerinin özellikle ilköğretimde Arapça'nın yaygınlaştırılması ve eğitim dili tamamen Arapça olan okulların kurulması yönündeki isteklerini kabul etti. Ancak hemen ardından I. Dünya Savaşı'nın çıkması yüzünden bu

düzenleme gerçekleşmedi. Suriye'de iki yıl süren Faısal b. Hüseyin'in idaresi döneminde eğitim Arapça yapılmaya başlandı. Eğitim sistemini yeniden düzene koyma, yaygınlaştırma ve millî bir eğitim müfredatı oluşturma çabaları manda yönetiminin engellemeleri ve siyasal bölünmüşlük sebebiyle başarısız kaldı.

Bu dönemde Fransa özellikle Lübnan ve Suriye'de nüfuzunu kültürel alanda yaygınlaştırmaya girişti. Fransız Yüksek Komiserliği'ne bağlı Halk Eğitim Kurumu'nun himayesinde 1920'de oluşturulan Eğitim Bakanlığı, özel eğitim kurumlarına göre önemsiz gördüğü devlet okullarını kontrolü altında tutmaya çalıştı. Bilhassa Lübnan'da ortaöğretimde özel sektörün ağırlığı bağımsızlıktan on yıl sonrasına 1953'e kadar sürdü. Özel okullar Fransız veya Amerikan modeline göre eğitim verirken devlet okulları yalnız Fransız modeline göre yapılmıştı. Bu okullarda Katolik nüfuzu baskın olduğundan müslüman öğrenciler genellikle devlet okullarını tercih ediyordu. Fransızlar eğitimde devletin ağırlığını arttırmada isteksiz davranıldığından eğitim imkânları daha ziyade dinî mezhebî ve bölgesel faktörlere göre dağılıyordu. Beyrut ve Bikâ'da eğitim imkânları üst düzeyde iken Şiiler'in yaşadığı bölgelerde imkânlar oldukça sınırlıydı.

Lübnan'la karşılaştırıldığında Suriye'de özel okullaşma oranı daha düşüktür. 1944-1945 öğretim döneminde Suriye'de bütün öğrencilerin % 43'ü özel okullara devam ediyordu. 1943'te ulusal hükümet iktidara gelince Arap milliyetçisi bir eğitimci olan Sâtı' el-Husrî eğitim reformunun başına getirildi. Husrî eğitimi ve okulları iyi vatandaş yetiştirme ve bir millet meydana getirme süreci olarak görmekteydi. Bu amaçla pek çok kanun ve düzenleme yapıldı. 1944 yılında çıkarılan kanunla ilköğretimde yabancı dille eğitim kaldırıldı, İngilizce ve Fransızca dersleri seçmeli hale getirildi. Ayrıca zorunlu merkezî sınavlar konuldu. Özel okulların devlet müfettişlerince denetlenmesi için gerekli düzenlemeler yapıldı. Arapça, tarih ve coğrafya gibi ideolojik açıdan önemi olan derslerin zorunlu olduğu müfredat programı uygulamasına geçilmesi öngörüldü. Fransızlar'ın kültürel nüfuzuna bir tehdit şeklinde algılanan bu proje engellenmeye çalışıldı ve 1946'daki tam bağımsızlığın ardından uygulanabildi.

Bağımsızlıktan sonra diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Suriye'de de devlet okulları yaygınlaşarak merkezî sisteme geçil-

Şam'da Süleymaniye Medresesi – Suriye

Şam Üniversitesi'nin bir birimi olarak kullanılan Osmanlı dönemi yapısı

di. 1957'de Suriye, Ürdün ve Mısır arasında imzalanan Arap Kültürel Birliği anlaşmasına göre bu ülkelerde eğitim sistemi altı yıl ilköğretim, üç yıl ortaokul ve üç yıl lise olmak üzere yeniden düzenlendi. Fransız ve İngiliz eğitim sisteminden kaynaklanan farklılıklar giderildi, üç devletin eğitim müfredatı birleştirildi. Suriye'de 1963 yılında Baas Partisi'nin iş başına gelmesiyle eğitim, Suriye'nin sosyalist ve milliyetçi bir dönüşüme uğramasında önemli bir araç olarak görüldü. Bu sistemin önceliği ilköğretim düzeyinde eğitimin zorunlu olması, üniversite eğitimi almanın kolaylaştırılması ve daha önce ihmal edilen meslekî eğitime önem verilmesidir. Bu dönemde kırsal kesime ve çalışan orta sınıfa mensup çocuklar özellikle desteklendi. Özel okullar devlet tarafından sıkı bir şekilde denetlenip Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı müfredatı uygulamaya mecbur edildi. Bunun neticesinde özel okulların oranı hızla düşerken devlet okulları yaygınlaştı. 1984'te ilköğretimdeki öğrencilerin tamamı, orta öğretimdekilerin % 59'u devlet okullarında okumaktaydı. Benzer şekilde Şam Üniversitesi ile Halep Üniversitesi (1958) büyümeye devam etti. 1966'da Yüksek Öğretim Bakanlığı'nın kurulmasının ardından 1971'de Lazkiye'de Tısrîn, 1979'da Humus'ta el-Ba's üniversiteleri, daha sonra Deyrizor'da Fırat Üniversitesi açıldı. 2000 yılından itibaren özel üniversitelerin kurulmasına izin verildi. Kısa sürede artan bu üniversite ve yüksek okulların sayısı şu ana kadar onu aşmıştır. Yüksek okullardan mezun olanların büyük kısmı gelişen kamu ve hizmet sektöründe çalıştırılmaktadır. Üniversite mezunlarının Körfez ülkelerine göçleri eğitimi eleman işsizliğinin artmasını engellemektedir. Suriye'de zorunlu eğitimi ortaöğretim düzeyine yayma planları henüz gerçekleşmedi. Suriye ve Ürdün'ün eğitimle ilgili olarak yetişmiş

öğretmen eksikliği, istihdam sıkıntısı (düşük maaşlar) ve okulların donanım yetersizliği gibi sorunları bulunmaktadır. Okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin oranı 1960'larda % 60'larda iken eğitim seferberliği sayesinde bu oran 2006'da % 17,5'e geriledi. Ancak oranlar komşu ülkelere kıyasla daha yüksektir (Lübnan'da % 11, Ürdün'de % 7,3). Okuma yazma bilmeyen kadınların oranı Suriye'de % 23 iken Ürdün'de % 13'tür.

Ürdün, Osmanlı Devleti'nden çok az sayıda ilköğretim ile dört ortaöğretim kurumu ve bazı özel okullar devraldı. 1930'larda Ürdün'ü kontrol eden İngilizler aktif bir eğitim politikası güderek yeni kanunlar çıkardılar ve Eğitim İdaresi'ni kurdular. Bu idare 1949'da Eğitim Bakanlığı'na dönüştürüldü. Eğitime ayrılan kaynakların düşüklüğü ve yetişmiş öğretim elemanının azlığı yüzünden Ürdün'de eğitimin gelişmesi oldukça yavaş bir seyir izledi. Ürdün 1946'da bağımsızlığa kavuştuğunda ülkede sadece on dört ilköğretim kurumu vardı. Ortaöğretim kurumu bulunmamasıyla birlikte dört yıllık bir ek eğitim programı bulunmaktaydı. Bu sebeple pek çok Ürdün vatanı ortaöğretim için yurt dışına gitmek zorunda kalıyordu. Ürdün'de 1955'ten itibaren eğitim hızlı bir gelişme gösterdi. İlköğretim zorunlu hale getirildi; ancak bunun tam işlerlik kazanması otuz yılı buldu. Özel okullar hükümet kontrolüne girdi. 1957'de eğitim sistemi Suriye ve Mısır'la uyumlu hale getirildi. Ders kitaplarının hazırlanması ve basımı 1964 yılından beri Millî Eğitim Bakanlığı'nın tekelindedir. Zorunlu eğitim 1988'de dört yıllık ortaokulları da kapsayacak biçimde geniş-

letildi ve meslekî eğitim kurumları bunun içine alındı. Ürdün'de ilk üniversite 1962 yılında Amman'da kurulan Ürdün Üniversitesi'dir. Büyük devlet üniversiteleri arasında Yermük, Müte ve Ehlibeyt üniversiteleri sayılabilir. 2000'li yıllardan itibaren özel üniversite ve yüksek okulların sayısında artış görüldü. Günümüzde üniversite ve yüksek okulların sayısı sekizi devlete ait olmak üzere yirmiye geçti. Yapısal problemlerin yanında Ürdün büyük miktarda Filistinli mültecilere ev sahipliği yapmaktadır. 1948 yılında Filistin'deki okul sayısı Ürdün'den çok fazla idi. Filistinli mültecilerin Ürdün'e yerleşmesiyle birlikte onların eğitim sorunlarını çözmek için Birleşmiş Milletler tarafından Ürdün, Suriye, Lübnan ve Gazze'de okullar işletilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sât' el-Husrî, *Tezkârîr 'an hâletî'l-ma'ârif fi Süriye ve 'iqtirâhât li-İslâhîhâ*, Dımaşk 1944-46, I-II; a.mlf., *Havliyyetü's-sekâfeti'l-'Arabiyye*, Kahire 1949-63, I-VI; R. D. Matthews – M. Akrawi, *Education in Arab Countries of the Near East*, Washington 1949; J. J. Waardenburg, *Les universités dans le monde arabe actuel*, Paris 1966, I-II; Nuaym Atıyye, "Me'âlimü'l-fikri't-terbevî fi'l-bilâdi'l-'Arabiyye fi'l-mi'etî's-sene el-aħîre", *el-Fikrû'l-'Arabi fi mi'e sene* (nşr. Fuâd Sarrûf – Nebîh Emîn Fâris), Beyrut 1967, s. 397-567; T. Hanf, *Erziehungswesen in Gesellschaft und Politik des Libanon*, Bielefeld 1969; A. L. Tibawi, *Islamic Education: Its Traditions and Modernization into the Arab National Systems*, London 1972; G. G. Parker, *Syria (World Education Series)*, Washington 1978; Ahmad Yousef al-Tall, *Education in Jordan (1921-1977)*, Islamabad 1979; V. S. Pantelidis, *Arab Education, 1956-1978: A Bibliography*, London 1982; M. Saliba, *L'éducation dans le monde arabe-Education in the Arab World, Dissertations and Thesis 1900-1984*, Antélias 1985; C. Blake, *Training Arab-Ottoman Bu-*

Amman'da Ürdün Üniversitesi'nden bir görünüşü

reaucrats: *Syrian Graduates of the Mülkiye Mektebi, 1890-1920* (doktora tezi, 1991), Princeton University; Selçuk Akşin Somel, *The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire: 1839-1908*, Leiden 2001; D. A. Roy – T. Naff, "Ba'thist Ideology, Economic Development and Educational Strategy", *MES*, XXV (1989), s. 451-479; M. Winter, "Ma'arif", *EP* (İng.), V, 911-915; A. Abu al-Hajja, *Higher Education in Jordan*, ca. 2004 (<http://ec.europa.eu/education/programmes/tempus/countries/higher/jordan.pdf>); Human Development Report (http://hdrstats.undp.org/countries/data_sheets/cty_ds_LBN.html).

ULRIKE FREITAG

Lübnan ve Filistin. XIX. Yüzyıl. Lübnan ve Filistin'de modern eğitim anlayışı ve çağdaş kurumların ortaya çıkışı büyük oranda XIX. yüzyılın başlarından itibaren bölgede meydana gelen sosyoekonomik değişimler, bölgenin Avrupa ülkeleriyle gittikçe artan ticaret hacmi ve hızlı şehirleşme sonucunda gerçekleşmiş, ilk modern okullar ticarî merkezlerde açılmıştır. XIX. yüzyılın ortalarına doğru tüccar sınıfını yetiştirmeye başlayan Beyrut modern okulların inşasında bölgedeki diğer şehirlere göre daha ilerideydi. XIX. yüzyıl öncesine kadar Lübnan ve Filistin'de eğitim, diğer Osmanlı bölgelerinde olduğu gibi daha çok küttâb ve medreselerde yürütülmekteydi. Küttâblarda genellikle Kur'an ve temel dinî bilgiler öğretilmekte, bazı küttâblarda bunlara aritmetik ve okuma yazma da eklenmekteydi. Hıristiyan çocukları için de küttâbların olduğu, buralarda öğrencilerin Mezmûrlar'ın okunmasını, ayrıca aritmetik ve okuma yazma öğrendiği kaydedilmektedir. Bundan sonraki aşamalarda müslüman öğrenciler medreselerde öğrenimlerini sürdürüyor, mezun olanlar imamlık ve müftülük yapıyordu. Hıristiyan öğrenciler de manastırlardaki eğitimlerinin ardından papazlık ve diğer din hizmetlerinde görev alıyordu. Modern eğitimin XIX. yüzyılın başlarında bölgeye girişi dış dünya ile gittikçe hızlanan ticarî ilişkilerin doğurduğu ihtiyaçtan kaynaklandığı için eğitim daha çok dünyevî bir nitelik kazandı, bu süreçte bilgi ve kültürün bütün halka yayılması amaçlandı.

Lübnan. Lübnan'da modern eğitimde ilk girişimler büyük ölçüde Protestan misyonierleri tarafından gerçekleştirildi. XIX. yüzyılın başında Beyrut'a gelen Amerikalı Protestan misyonierlerinin temel gayesi özellikle çocuklara ve gençlere yönelik vazalar vermek ve İncil öğretmektir. Bu amaçla 1830'ların ortalarından itibaren bölgede okullar açmaya başladılar ve yerli hıristiyanlardan ilgi ve destek gördüler. Baba-

sının merkezle olan çatışmasını devam ettiren Kavalalı İbrâhim Paşa, Suriye'yi işgal ettiğinde (1832-1840) Lübnan'ı da idaresi altına aldı. Avrupa devletlerinin desteğini elde edebilmek için bölgedeki hıristiyan misyonierlerine serbest faaliyetlerde bulunma imkânı tanıdı. Beyrut'ta 1834'te misyonierler tarafından erkek çocukları için bir ilkokul açıldı, çevre bölgelerde de benzeri okullar yayılmaya başladı. Ertesi yıl misyonierlik amaçlı öğretmen ve vâizler yetiştirmek üzere teoloji ağırlıklı bir yüksek okul faaliyete geçti. Dönemin önde gelen Amerikan misyonierlerinden Eli Smith'in eşi 1835'te Beyrut'ta bölgenin ilk modern kız mektebini açtı. Bu faaliyetler bölgedeki başka cemiyet ve kuruluşları halkın eğitimi için seferber olmaya yöneltti. Amerikan misyonierleri, eğitim faaliyetlerini Lübnan ve Suriye'deki diğer şehir ve kasabalarda da yaymaya başladılar. 1850'de Britanya büyükelçisinin desteğini alarak özel padişah fermanıyla ayrı bir millet statüsü kazanan Osmanlı Protestanları (Davison, s. 128) eğitim faaliyetlerini daha da hızlandırıp genişletti, 1866'da Beyrut'ta Syriyan Protestan College adlı modern bir yüksek okul açtı. Protestanlar daha önce de ders kitaplarının ve dinî kitapların basılması için bir matbaa kurmuşlardı (1834). Adı geçen yüksek okul daha sonra bölgede yaşanan çeşitli gelişmeler doğrultusunda değişikliğe uğradı, nihayet 1920'de American University of Beirut adını aldı.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru nüfusu 120.000'lere ulaşan Beyrut'ta bir yandan yerel kuruluş ve oluşumlar, diğer yandan misyonierler eğitim konusunda birbirleriyle rekabete girişti. Protestanlık'la mücadeleyi ilk hedef tayin eden ve 1839'da Beyrut'ta bir okul açan Cizvitler, sonraki yıllarda Cebelilübnan bölgesindeki Ortodoks hıristiyan nüfusa yönelik okullar kurup Protestan misyonierlerinin bölgeye girmesini

engellemeye çalıştı. Protestanlar'ın Beyrut'ta Syriyan Protestan College'i açmasından kısa bir süre sonra Cizvitler de aynı seviyede yüksek eğitim veren okullarını 1875'te Gazîr'den Beyrut'a nakledip buna Saint Joseph adını verdiler. Cizvit okulları yalnız erkek öğrencileri alırken diğer Katolik mezhepleri Beyrut'ta ve Cebelilübnan'daki pek çok yerleşim yerinde kızlar için okullar açtı. Katolik okullarında eğitim dilinin Fransızca olması özellikle Mârûnîler ve Rum Katolikleri üzerinde önemli bir etki bıraktı. 1914'e gelindiğinde Beyrut ve Cebelilübnan bölgesinde yaşayan hıristiyan nüfusun çoğunluğu hem Arapça hem Fransızca konuşur hale geldi. Protestan okullarında ise eğitim dili ilk ve orta dereceli okullarda Arapçaydı ve İngilizce ikinci dil olarak öğretilmekteydi. Yüksek öğretimde eğitim dili ilk zamanlarda Arapça iken daha sonra İngilizce oldu.

Lübnan'da yerel kuruluşlar ve cemiyetler de yeni kuşakların modern eğitime duyduğu ihtiyaç doğrultusunda yeni okullar açmaya başladı, misyonierlerin bu alandaki meydan okumalarıyla yüzleşmeye çalıştı. Cebelilübnan bölgesinde yaşayan halkın sıkıntılarından büyük üzüntü duyan Butrus el-Bustânî, mezhep farkı gözetmeksizin herkesin çocuklarını gönderebileceği bir ortak okul modelinin mezhep ayrışmalarını önleyebilecek en iyi yöntem olduğunu düşünerek Beyrut'ta bir "millî okul" (el-medresetü'l-vataniyye) kurduysa da (1863) kapılarını bütün öğrencilere açıp belli bir süre hizmet gören bu okul misyonier okullarının hızında gelişemedi. Ezher mezunu olan Hüseyin el-Cisr aynı adla, fakat dinî yönü ağır basan başka bir okulu 1879'da doğduğu şehir olan Trablusşam'da açtı. Cisr, Bustânî'nin okuluna göre daha başarılı sayılan bu okulun eğitim müfredatını tasarlarken dinî ilimler, mantık, matematik ve tabiat bilimlerinin öğretilmesini yanında Arapça, Fransızca, Türkçe

Beyrut'ta idâdiye (ön plandaki Hamdi Paşa Türbesi)